
ONTWIKKELINGEN IN DE MAATSCHAPPELIJKE WAARDE VAN DE BIBLIOTHEEK

Onderzoeksartikel

Laatst bijgewerkt: 9 augustus 2022

Bibliotheken bevinden zich in een omslag van uitleenbibliotheek naar brede maatschappelijke bibliotheek in het hart van de lokale samenleving. Subsidiegevers en lokale, provinciale en landelijke stakeholders hebben deze brede functie nog niet altijd helder op het netvlies. Om daar verandering in te brengen is er steeds meer aandacht om de maatschappelijke betekenis van bibliotheekprogramma's inzichtelijk te maken. Verschillende vormen van onderzoek worden ingezet om de brede taak van bibliotheken en de positieve effecten van bibliotheekdiensten in kaart te brengen.

Aandacht voor de 'waarde' van cultuurbeleid

Lange tijd kon de cultuursector als vanzelfsprekend rekenen op overheidssteun. Het belang van cultuur voor de samenleving stond buiten kijf en het cultuurbeleid kreeg brede politieke steun. De afgelopen jaren is daar verandering in gekomen: steeds vaker zijn er vragen over het 'nut' en de toegevoegde waarde van cultuur. De economische crisis van 2008 dwong de overheid bovendien om haar uitgaven kritisch te bezien. (Schrijvers et. al, 2015). Sinds deze periode heeft de sector met flinke bezuinigingen te maken (Vinkenburg, 2013; Algemene Rekenkamer, 2015). De vraag naar de bijdrage en waarde van cultuur werd de afgelopen jaren inzet van een maatschappelijk en politiek debat over het belang van overheidssubsidies voor cultuur. Dit heeft geresulteerd in een zoektocht naar nieuwe legitimaties voor het cultuurbeleid. Zo komen metingen en audits bij beleid en uitvoering steeds vaker centraal te staan. Wetenschappers, beleidsmakers en vertegenwoordigers buigen zich over het in kaart brengen van de 'waarde' van cultuur.

Economisering van cultuur

In zijn algemeenheid is er meer aandacht voor verantwoording van prestaties en meetbaarheid van waarde. Dit wordt veroorzaakt door de economisering van de samenleving en de afname van overheidsbudgetten door de financiële crisis. Zo deden marktdenken en marktwaarden hun intrede in het culturele domein en raakten beleidsmakers geïnteresseerd in de 'creatieve economie'. In Nederland en andere landen werd de culturele en creatieve sector beleidsprioriteit omdat ze wezenlijk bijdraagt aan de economische groei, innovatie en het concurrentievermogen.

De legitimering van bibliotheken

Bibliotheken ontkomen niet aan de vraag om verantwoording en legitimering. Ook daar heeft het

marktdenken zijn intrede gedaan en staan overheidsbudgetten voor bibliotheken door de economische crisis onder druk. Verantwoording en legitimering zijn steeds belangrijker. Dit wordt versterkt door maatschappelijke ontwikkelingen zoals digitalisering, veranderend mediagedrag en verschuivende bezoekersvoorkeuren. Bij gesprekken over de functie en toekomst van bibliotheken is de rol en betekenis in de maatschappij niet meer weg te denken. Wat zijn de gevolgen van de verschuiving van print naar digitaal? Is er een rol voor bibliotheken in het Google tijdperk? Wat krijgt de gemeenschap terug voor het belastinggeld dat in de bibliotheek wordt geïnvesteerd? De vragen over het nut en de legitimiteit van bibliotheken dwingt hen om zichzelf te herpositioneren en een beter 'prestatieverhaal' te vertellen.

Nieuwe gegevens over maatschappelijke rol en waarde bibliotheken

De behoefte van bibliotheken om hun prestatieverhaal te ondersteunen met gegevens over de unieke bijdrage aan de gemeenschap en aan beleidskwesties als laaggeletterdheid, sociale samenhang en sociale inclusie groeit. Niet alleen in woorden en aantrekkelijke missiestatements, maar met harde feiten en cijfers over de maatschappelijke rol en waarde van bibliotheken. Vroeger rapporteerden bibliotheken vooral traditionele gegevens en statistieken, zoals het aantal geregistreerde leden, het aantal uitgeleende boeken en de omvang van de collectie. Inmiddels is de heersende overtuiging dat die gegevens onvoldoende recht doen aan de maatschappelijke rol die de bibliotheek in de samenleving speelt. Die rol is veel breder dan het uitlenen van boeken. De traditionele gegevens maken bovendien niet duidelijk wat de impact van bibliotheekdiensten is op het leven van bezoekers of op de gemeenschap als geheel.

Taakverbreding in kaart brengen

De behoefte om te laten zien dat de bibliotheek meer doet dan boeken uitlenen wordt versterkt door de verbreding van taken, onder andere richting het sociaal domein. De Rijksoverheid verschoof in 2015 taken op het gebied van jeugdzorg, werk en inkomen en gezondheidszorg naar gemeenten. Geleidelijk ontstond een groeiend bewustzijn dat lokale bibliotheken kunnen bijdragen aan het voorkomen en bestrijden van sociale achterstanden onder kwetsbare groepen. Daarmee ontstond ook de wens om de dienstverlening van bibliotheken bij deze vaak nieuwe taken te monitoren en evalueren. Met als uiteindelijk doel een beter zicht op de betekenis van bibliotheken in beleidskwesties als laaggeletterdheid, participatie en sociale inclusie.

Inzicht in maatschappelijke waarde en effecten

Een beter beeld van de brede invulling van kernfuncties van bibliotheken geeft een goede indicatie van de maatschappelijke rol die zij vervullen. Maar daarmee is hun maatschappelijk nut of waarde nog niet aangetoond. Om die stap te maken is inzicht nodig in de opbrengsten van het diverse aanbod aan bibliotheekdiensten. Bij die outcome gaat het om de verandering die bibliotheken teweegbrengen in het leven van bezoekers of de gemeenschap als geheel. Dat bibliotheken cursussen aanbieden op het gebied van digitale vaardigheden zegt nog niet of er een positief effect is. Om beter zicht te krijgen op de invloed van bibliotheekdiensten wordt steeds meer outcome-, effect-, impact-, of waarde-onderzoek gedaan.

Outcome-, impact-, effect-, waarde-onderzoek

In publicaties over de betekenis van bibliotheken of van de dienstverlening in de samenleving worden veel verschillende termen gebruikt, zoals:

- Impact: “een verschil of verandering bij een individu of groep die wordt veroorzaakt als resultaat van het contact met bibliotheekdiensten.” (ISO, 2014). Vaak beschrijft deze generieke term een brede, meer langetermijnverandering op de gemeenschap of samenleving.
- Outcome: een positieve verandering (in het leven van een individu of in de gemeenschap) door een specifieke bibliotheekdienst. Outcomes zijn over het algemeen vooraf gedefinieerd en gerelateerd aan de specifieke doelen van een dienst of programma.
- Waarde: het belang dat stakeholders toekennen aan de bibliotheek en gerelateerd is aan hun eigen perceptie van, verwachting omtrent of ervaring met de voordelen die de bibliotheek genereert.

Maatschappelijke opbrengsten

De Koninklijke Bibliotheek gebruikt in haar onderzoeksprogramma de term ‘maatschappelijke opbrengsten’. Deze verzamelterm beschrijft de effecten van bibliotheekdiensten en wat de bibliotheek ons, als persoon of samenleving oplevert.

Economische benadering: effecten uitdrukken in geldwaarde

Om effecten van bibliotheekdiensten te meten worden verschillende benaderingen en methoden toegepast. In internationaal onderzoek is de economische benadering populair. Daarmee proberen onderzoekers effecten van een voorzieningen uit te drukken in een geldwaarde. Met een dergelijke aanpak willen onderzoekers aantonen dat de initiële kosten van de bibliotheek een waardevolle investering zijn. In dergelijke onderzoeken wordt bijvoorbeeld gekeken wat mensen bereid zijn om te betalen of in te ruilen voor de bibliotheek. Ook worden inschattingen gemaakt van het effect van de economische activiteit van de bibliotheek op de lokale economie. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om de aanschaf van diensten en het betalen van salarissen. Ook wordt meegenomen wat de bibliotheek de gemeenschap aan besparingen oplevert. Bijvoorbeeld doordat deelnemers aan een taaltraject een verkleinde kans hebben om in een uitkeringssituatie terecht komen.

Kritiek op economische benadering

Het voordeel van dergelijke methoden is dat ze een concreter inzicht geven in wat de in de bibliotheek geïnvesteerde euro's opleveren. Dat is een groeiende behoefte van overheden en andere stakeholders. Critici waarschuwen voor de methodologische valkuilen van deze complexe berekeningen, die vaak gebaseerd zijn op ruwe schattingen en aannames. Ook uiten zij hun zorgen over een vernauwing van de betekenis van cultuur als men zich hier te veel laat leiden door economisch perspectief (Oomes, 2015b).

Onderzoek naar de perceptie van bibliotheekgebruikers

De meeste onderzoeken om de opbrengsten en waarde van de bibliotheek te meten maken gebruik van enquêtes onder bibliotheekgebruikers. In deze enquêtes wordt mensen gevraagd hoe zij persoonlijk voordelen ervaren van de bibliotheek of wat hun mening is over de potentiële impact van de bibliotheek. Het voordeel van deze studies is dat ze een mooi beeld geven van de perceptie van de mensen waar het werkelijk om gaat, namelijk de eindgebruikers van de bibliotheek. Een nadeel kan zijn dat het beeld dat wordt geschetst hiermee wel erg subjectief is. Een cursist kan immers de (toename van) vaardigheden hoger inschatten dan werkelijk het geval is. Daarnaast vragen surveyonderzoeken vaak naar het oordeel van respondenten over vrij abstracte concepten zoals de 'samenhang in de samenleving' en 'eenzaamheid'. Dergelijke concepten zijn niet tastbaar en voor een respondent mogelijk ook moeilijk in te schatten. Verder blijven in onderzoek dat gebruik maakt van digitale vragenlijsten belangrijke doelgroepen van de bibliotheek, zoals mensen met lage taal of digitale vaardigheden, vaak onbelicht.

Bronnen

- Algemene Rekenkamer (2015). *Bezuinigingen op cultuur. Realisatie en effect*. Den Haag: Algemene Rekenkamer.
- Berg, H. van den (2015). *From BookStart to BookSmart. About the Importance of an Early Start with Parent-Child Reading*. Leiden: Universiteit Leiden.
- International Organization for Standardization (ISO) (2014). *16439:2014. Information and Documentation. Methods and Procedures for Assessing the Impact of Libraries*.
- Kleijne, E. (2016). *Route to Reading. Promoting Reading through a School Library. Effects for Non-Western Migrant Students*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Oomes, M. (2015a). *De maatschappelijke waarde van openbare bibliotheken in Nederland. Een enquêteonderzoek*. Den Haag: KB.
- Oomes, M. (2015b). *Maatschappelijk rendement gemeten. De economische waarde en impact van bibliotheken*. *Bibliotheekblad* 5: 27-31.
- Schrijvers, E., Keizer, A. & Engbersen, G. (2015). *Cultuur herwaarderen. WRR-verkenning no. 30*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR).
- Vakkari, Pertti., Aabø, S., Audunson, R., Huysmans, F., Oomes, M., Joanna Sin, S., Kwon, N., (2016). *Patterns of Perceived Public Library Outcomes in Five Countries*. *Journal of Documentation*, 72(2): 342-361.
- Vinkenburg, B. (2013). *Trendbreuk in rijksuitgaven kunst en cultuur*. *Boekman* 95, p. 93-106.